

не только способствует решению вопроса занятости учеников в свободное время, но также создаёт основу для общекультурного развития. Определены условия, на базе которых осуществляется внеклассная воспитательная работа. Выделены задания внеклассной работы, направленной на приобретение социального опыта учениками основной школы.

Ключевые слова: социальный опыт, внеклассная воспитательная работа, школьная среда, ученики основной школы.

Atroshenko T. Problem of acquiring social experience by pupils at general school in condition of extracurricular educational work

The rapid pace of change in the social environment where the child functions, leads to a contradiction between the objective need of a society in socialized citizens and the existing level of social experience in a child. Instead, the task of order accumulated of teenagers' experience is based on the school, as the main source of formation of social knowledge, abilities and skills in which extracurricular educational work is done.

Social experience of the younger generation in their works is considered by O. Aleko, I. Beh, T. Bilan, N. Golovanova, M. Daurova, O. Ivanova, T. Kukharensko, G. Marchuk, O. Nazaruk, I. Neiasova, V. Orel, A. Polischuk, L. Safronova, I. Starodubtseva and other researchers. However, the issue of acquiring social experience by teenagers of general school in extracurricular educational work was not paid attention.

The purpose of the article is to analyze the problem of acquiring social experience by pupils at general school in conditions of extracurricular educational work.

The educational process must be organized in such a way that the complex of educational information about the surrounding world is obtained in a harmonious combination with information related to personal development, with the process of improving the child's behavior, her moral consciousness. The construction of the educational process with teenagers requires from adults (teachers, parents, community) a great deal of tact and ability, because adolescence is an extremely important period of becoming a citizen, a period that determines the further direction of personality development.

In extracurricular educational work various forms of educational activity are organically combined with the organization of meaningful leisure activities of pupils, which not only promotes the solution of their employment issues in their free time, but also creates the basis for general cultural development.

The task of extracurricular work directed to acquiring social experience by pupils at general school is distinguished.

Key words: social experience, extracurricular educational work, school environment, pupils at general school.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2017

УДК 371.026

Юлія БАБАЯН

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та дитячої психології
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: julia33@i.ua

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

У статті розглянуто поняття «психологічна готовність» та «мотиваційна готовність до служби в армії». Проаналізовано рівень дослідження проблеми у сучасній науці. Визначені структурні складові психологічної готовності молоді до військової служби, що включають мотиваційний, пізнавальний, емоційний і діяльнісний компоненти. Охарактеризовано особливості мотиваційної готовності молоді до військової служби, до захисту Вітчизни з метою проведення подальшої психологічної підготовки.

Ключові слова: психологічна готовність, готовність до військової служби, мотиваційна готовність до служби в армії, військова служба, студентська молодь.

Питання патріотичного виховання молоді, підготовка до захисту Вітчизни, повернення до перевірених сторіччями основ українського патріотизму, зміцнення патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, до культури, до своєї Вітчизни є як і раніше актуальними питаннями.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства патріотичне виховання набуває у своєму змісті нових якісних змін. Усвідомлення українським народом духовної спадщини свого минулого, своєї історичної долі, свого майбутнього як держави зі своїми власними законами, умовами

існування і менталітетом вимагає об'єднання зусиль з формування у молодого покоління патріотичних почуттів, національної свідомості, готовності до виконання конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави. Готовність молодого людини до захисту Вітчизни, до військово-патріотичної діяльності розглянута в змістовному аспекті, має складну внутрішню структуру, що включає п'ять основних компонентів: фізичний, психологічний, соціальний, освітній, і духовний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел та наукових досліджень свідчить про увагу науковців до розроблення проблеми психологічної готовності людини до діяльності. Дослідники мають багато розбіжностей щодо суті поняття «психологічна готовність до діяльності», мають різні уявлення про її структуру, основні характеристики, тривалість і стійкість проявів.

Проблемі готовності приділяли увагу такі вчені, як: К. Абульханова-Славська, С. Батишев, Ф. Генон, М. Дяченко, В. Моляко, Д. Узнадзе, В. Шадріков, В. Ядов, В. Ягупов тощо. Психологічна готовність досліджувалася такими вченими, як: Б. Ананьєв, М. Дяченко, Л. Кандилович, В. Моляко, В. Рибалка, П. Рудик, Д. Узнадзе та ін.

У сучасних словниках з психології поняття готовності розуміється як «стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, що забезпечує ефективне виконання певних дій; як активно-дійовий стан особистості, установка на певну поведінку, змобілізованість сил на виконання завдання» [7, 89]. У педагогічних довідниках даються такі визначення поняття «готовність»: 1) високий рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних та вольових процесів особистості чи колективу, який забезпечує успіх майбутньої діяльності; 2) адекватна установка на майбутню діяльність [9, 64].

М. Дяченко, Л. Кандилович, А. Ліненко визначають готовність як показник саморегуляції й адаптації на різних етапах і рівнях протікання психічних процесів, що обумовлюють поведінку індивіда у площині фізіології, психіки, поведінки [3].

С. Максименко та О. Пелех поняття готовності до певного виду діяльності розглядають як цілеспрямоване вираження особистості, що включає її інтелектуальні, емоційні та вольові властивості, переконання, погляди, потреби, мотиви, знання, вміння і навички, установки. Вона є важливою умовою цілеспрямованої ефективної діяльності, її стійкості та регуляції [5].

А. Деркач розуміє поняття готовності як сукупність якостей особистості й виділяє три її компо-

ненти – пізнавальний, емоційний і мотиваційний. На його думку, готовність розвивається з накопиченням суспільної інформації, ставлень, поведінки та активізацією індивіда до ефективного виконання діяльності [3].

Розглядаючи психологічну готовність до діяльності через її структуру, В. Рибалка вирізняє такі основні компоненти:

1. Потребово-мотиваційний.
2. Інформаційно-пізнавальний.
3. Цілеутворюючий (програмує)
4. Операційно-результативний (продукує).
5. Емоційно-почуттєвий (стверджує) [8].

М. Дяченко і Л. Кандилович до структури психологічної готовності включають наступні базові елементи:

1. Мотиваційний (усвідомлення власних потреб, вимог суспільства, позитивне ставлення до діяльності, інтерес до неї та інші стійкі мотиви).
2. Операційний (способи і прийоми діяльності, необхідні знання, уміння та навички, стійкі особливості розуміння, мислення тощо).
3. Вольовий (уміння контролювати і саморегулювати свої дії).
4. Оціночний (оцінка власної підготовленості, правильності прийняття рішень тощо) [3].

Важливими істотними ознаками і характеристиками поняття «психологічна готовність до діяльності» виступають :

- намагання найбільш повно розкрити і реалізувати власний потенціал для розв'язання складних завдань;
- максимальна реалізація конкретних завдань у незвичних умовах;
- стійкий стан готовності;
- організація цілеспрямованої поведінки або конкретної діяльності людини в конкретних умовах;
- в різко мінливій обстановці мобілізація сил і оперативних дій, що швидко реалізуються.

Що стосується готовності юнаків до служби в армії, Г. Бесарабчук зазначає, що це інтегральна властивість людини, яка включає такі компоненти: соціально-психологічну (система потреб і мотивів, що спонукають до діяльності), загальну військово-професійну (система знань, навичок, вмінь, рівень розвитку психічних процесів) та емоційно-вольову (самоконтроль та саморегуляція) готовності [1].

Питання дослідження мотиваційної готовності студентської молоді до військової діяльності у сучасній науці є мало розробленим. Так, окремі

аспекти підготовки молоді до військової служби представлено в сучасних наукових працях, спрямованих на діагностику ставлення до військової служби (О. Гончаренко, Н. Куцев), формування готовності учнівської молоді до служби в Збройних силах України (В. Івашковський, Г. П'янковський, М. Томчук, В. Ягупов), військово-патріотичних якостей юнаків (О. Аксьонова, А. Артющенко, М. Варій, А. Злотніков, В. Кузьменко, С. Рашидова), ціннісних орієнтацій військовослужбовців (В. Плотніков).

Отже, мета статті – визначити сутність та особливості формування мотиваційної готовності як одного із структурних компонентів психологічної готовності студентської молоді до захисту Вітчизни, до військової діяльності.

Військова служба від інших видів соціальної діяльності відрізняється високою динамічністю: швидким темпом, великими фізичними і психічними навантаженнями, швидкими переходами з одного виду діяльності на інший, а також чіткою організацією, суворою дисципліною (на основі вимог військових статутів, наказів тощо). Строкова військова служба – це діяльність юнаків в умовах значних нормативних обмежень: соціальних, правових, моральних, матеріальних, часових, просторових та інших. Це створює дещо складніший, ніж до призову в армію, психологічний простір для життєдіяльності юнаків. Служба в Збройних силах України вимагає від молоді людини високого рівня фізичної, військово-професійної і психологічної готовності, розвитку багатьох якостей та властивостей особистості.

Традиційно виділяють два основні теоретичні підходи до проблеми готовності людини до військової діяльності: функціональний та особистісний.

З точки зору функціонального підходу психологічна готовність молоді до військової служби розглядається як певний стан психічних функцій, який забезпечує результативність і якість виконання службово-бойових завдань.

Особистісний підхід трактує психологічну готовність до військової служби як стійкий комплекс особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності при виконанні службово-бойових завдань. Так, Г. Гребенюк, аналізуючи проблему психологічної готовності курсантів і слухачів вищого військового закладу до професійної діяльності, трактує її як систему важливих якостей, властивостей особистості, необхідних та достатніх для ефективного здійснення завдань [2].

Аналізуючи професійно-психологічну готовність до діяльності в екстремальних умовах військових розвідників, І. Павелко до її структури включає такі компоненти [6]:

1. Потребово-мотиваційний компонент (вмотивованість – бажання бути військовим, намагання неухильного виконання наказів командування, ініціативність, амбіційність).
2. Інформаційно-пізнавальний компонент (уявлення про особливості й умови військової діяльності, вимоги до індивідуально-психологічних рис військовослужбовця).
3. Цілеутворюючий компонент (цілеспрямованість, передбачливість, рішучість, наполегливість, планомірність, систематичність, послідовність діяльності).
4. Операційно-результативний компонент (володіння методами, засобами діяльності; здатність до моделювання ситуації, прогнозування її наслідків, планування дій, володіння необхідними знаннями, уміннями, навичками військової діяльності; продуктивність, результативність, енергійність, працелюбність, майстерність).
5. Емоційно-почуттєвий компонент (позитивне ставлення до професії, почуття задоволеності, почуття власної гідності, здатність до самоконтролю, емоційновольова стійкість, рішучість, сміливість).

Доведено, що чим важливішим є мотив і чим краще він усвідомлюється, тим швидше створюються більш сприятливі умови для формування готовності особистості.

Формування мотиваційної готовності припускає розвиток у студентської молоді усвідомлення важливості цивільного захисту Батьківщини, відстоювання національних інтересів та незалежності держави.

Студентство, за визначенням А. Петровського – мобільна соціальна група, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Категорія студентська молодь охоплює дві вікові групи: особи до 20-ти років – зріла юність та до 25 років – період ранньої дорослості.

На етапі зрілої юності виникає нова соціальна ситуація розвитку, коли відбувається перехід до самостійного життя (початок професійного становлення, реалізації життєвих планів). Інтенсивно продовжує розвиватися самосвідомість, зростає увага до власної особистості, потреба у пізнанні самого себе, оцінюванні свого внутрішнього світу, думок, поведінки. У цьому віці відбувається самовизначення в системі моральних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлення особистої соціальної відповідальності.

Навчання у вищому навчальному закладі, обумовлює становлення у студентів активної життєвої позиції, збагачує її психологічний і

соціальний досвід. Включення у різні види соціальної активності, активна взаємодія з різними соціальними утвореннями сприяє процесу формування соціальної зрілості, розширенню репертуару соціальних ролей.

У студентські роки відбувається переоцінка цінностей і мотивації поведінки, зміцнюються свідомі мотиви діяльності і поведінки; проте науковці зазначають, що здатність до свідомої саморегуляції своєї поведінки ще недостатньо розвинена у студентів, що може проявлятися у невмотивованому ризику, невмінні спрогнозувати результати своїх дій і вчинків, що обумовлюються не завжди гідними мотивами.

На думку М. Томчука, у юнацькому віці відбувається інтенсивний розвиток мотиваційної готовності до служби в армії, що пов'язано, перш за все, наближенням моменту призову юнаків до армії, до виконання ними конституційного обов'язку [10].

Мотиваційна готовність юнаків до захисту Вітчизни, до служби в армії характеризується сукупністю суб'єктивних показників, до яких належать потреби, мотиви, інтереси, установки, ціннісні орієнтації, спрямованість особистості, ідеали тощо.

Рівень її розвитку оцінюється ступенем сформованості мотивації до служби в армії: прагнення служити у військових підрозділах, інтересів до армії, до зброї, до військової діяльності, ідеалів військовослужбовців як взірця для наслідування, патріотичної свідомості та почуттів, переконань у необхідності військового захисту країни.

Необхідність формування мотиваційної готовності до служби в армії, до захисту Вітчизни обумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства існує низка суперечнос-

тей: між об'єктивною потребою суспільства у скороченні військових сил та неможливістю їх скорочення; між ідеологією тоталітарної системи та новими деідеологізованими формами світосприйняття; між статутними та реальними армійськими порядками. між соціальним замовленням на формування й розвиток військово-патріотичного виховання майбутнього суб'єкта громадянського суспільства та низьким інформаційно-методичним забезпеченням [4].

Виділені нами суперечності обумовлюють виникнення таких негативних явищ, як: низька психологічна готовність молоді до військової служби, зниження рівня військової дисципліни, зростання кількості юнаків, що ухиляються від виконання свого обов'язку, негативне ставлення до служби в армії, загальне незадоволення, що впливає на психічну і фізичну працездатність тощо. Все це спонукає до пошуку шляхів розв'язання визначених проблем. Одним з таких шляхів, на нашу думку, є формування мотиваційного компоненту психологічної готовності студентської молоді до військової діяльності. Виконання поставленої мети досягається в процесі цілеспрямованої психологічної підготовки, яка здійснюється в ході навчання і виховання у вищому навчальному закладі.

Таким чином, мотиваційна готовність до юнаків до захисту Вітчизни – це сукупність факторів, що визначають і спрямовують особистість, її поведінку, і визначають активність дій юнаків при виконанні поставлених військових завдань. Проблема мотиваційної готовності молоді до військової служби вимагає подальшого глибокого та детального дослідження, важливу складову якого становить розробка психодіагностичного інструментарію для визначення рівня мотиваційної готовності юнаків до захисту Вітчизни.

Список використаних джерел

1. Бесарабчук Г. В. Методологічні основи формування готовності учнів ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою до служби в армії засобами фізичної культури / Г. В. Бесарабчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. — 2014. — Вип. 7. — С. 126—135.
2. Гребенюк Г. С. Мотиваційна готовність курсантів і слухачів вищого військового учбового закладу до професійної діяльності (на прикладі спеціалістів пожежної безпеки МВС України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 20.02.02 «Військова педагогіка та психологія» / Г. С. Гребенюк. — К. : Київський гум. ін-т., 1997. — 17 с.
3. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. — Мн. : Изд-во БГУ, 1976. — 176 с.
4. Івашковський В. В. Концепція військово-патріотичного виховання молоді України / В. В. Івашковський // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. — К. : Паливода А. В., 2014. — Вип. 2. — С. 28—45.
5. Максименко С. Д. Фахівця потрібно моделювати (Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності) / С. Д. Максименко, О. М. Пелех // Рідна школа. — 1994. — № 3—4. — С. 68—72.
6. Павелко І. І. Модель професійно-психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах військових розвідників та підрозділів спеціального призначення / І. І. Павелко // Військово-технічний збірник. — 2016. — № 14. — С. 146—152.
7. Психологічна енциклопедія / [автор-упор. О. М. Степанов]. — К. : Академвидав, 2006. — 424 с.
8. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості [Текст]: термінологічний словник / В. В. Рибалка. — Київ, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. — С. 242—245.

9. Современный словарь по педагогике / [сост. Е. С. Рапацевич]. — Минск: «Современное слово», 2001. — 928 с.
10. Томчук М. І. Психологія готовності учнів до служби у Збройних силах України / М. І. Томчук. — Вінниця, 1993. — 166 с.

References

1. Besarabchuk, H. V. (2014) Metodolohichni osnovy formuvannya hotovnosti uchniv litseiv z posylenoiu viiskovo-fizychnoiu pidhotovkoiu do sluzhby v armii zasobamy fizychnoi kultury [Methodological bases of forming of readiness of students of lyceums with an increase military-physical preparation to service in an army by facilities of physical culture]. *Fizyчне vykhovannia, sport i zdorovia liudyny* : Issue 7 (pp. 126 – 135).
2. Hrebenuk, H. S. (1997). Motyvatsiina hotovnist kursantiv i slukhachiv vyshchoho viiskovoho uchbovoho zakladu do profesiinoi diialnosti (na prykladi spetsialistiv pozhezhnoi bezpeky MVS Ukrainy) [Motivational readiness of students and listeners of higher military educational establishment for professional activity]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
3. Diachenko, M. I., & Kandybovich (1976). Psykholohicheskye problemy hotovnosti k deiatelnosti [Psychological problems of readiness for activity]. Mn. : Yzd-vo BHU, 176 [in Russian].
4. Ivashkovskiy, V. V. (2014). Kontseptsia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia molodi Ukrainy [The concept of military-patriotic education of youth in Ukraine]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriia i metodyka hortynhu*: Issue 2 (pp. 28–45). Kyiv: Palyvoda A. V. [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S. D., & Peleh O. M. (1994). Fakhivtsia potribno modeliuvaty (Naukovi osnovy hotovnosti vypusknika pedvuzu do pedahohichnoi diialnosti) [A specialist needs to be designed (Scientific bases of readiness of graduating student of pedagogical institution of higher education are to pedagogical activity)] *Ridna shkola*: Issue 3-4 (pp. 68-72) [in Ukrainian].
6. Pavelko, I. I. (2016). Model profesiino-psykholohichnoi hotovnosti do diialnosti v ekstremalnykh umovakh viiskovykh rozvidnykiv ta pidrozdiliv spetsialnoho pryznachennia [Model of professional and psychological readiness for activities in extreme conditions of military intelligence and special forces]. *Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk*: Issue 14 (pp. 146 –152) [in Ukrainian].
7. Stepanov, O. M. (2006). *Psykholohichna entsyklopediia* [Psychological Encyclopedia]. K. : Akademvydav, 424 [in Ukrainian].
8. Rybalka, V. V. (2016). *Slovnnyk iz psykholohiyi ta pedahohiky obdarovanosti i talantu osobystosti* [Tekst]: terminolohichnyy slovnnyk [Dictionary of psychology and pedagogy of giftedness and personality talent]. Kyiv, Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka [in Ukrainian].
9. Rapatsevych, E. C. (Eds.). (2001). *Sovremennii slovar po pedahohyke* [Modern Dictionary of Pedagogy]. Mynsk: Sovremennoe slovo, 928 [in Russian].
10. Tomchuk, M. I. (1993). *Psykholohiia hotovnosti uchniv do sluzhby u Zbroinykh sylakh Ukrainy* [Psychology of Readiness of Students for Service in the Armed Forces of Ukraine]. Vinnytsia, 166 [in Ukrainian].

Бабаян Ю. О. Теоретико-методологические аспекты формирования мотивационной готовности студенческой молодежи к защите Отечества

В статье рассмотрены понятия «психологическая готовность» и «мотивационная готовность к службе в армии». Проанализирован уровень исследования проблемы в современной науке. Определены структурные составляющие психологической готовности молодежи к военной службе, что включают мотивационный, познавательный, эмоциональный, волевой и деятельностный компоненты. Охарактеризованы особенности мотивационной готовности молодежи к военной службе, к защите Отечества с целью проведения дальнейшей психологической подготовки.

Ключевые слова: психологическая готовность, готовность к военной службе, мотивационная готовность к службе в армии, военная служба, студенческая молодежь.

Babaiyan Y. Theoretical and methodological aspects of forming of motivational readiness student young people for defence of fatherland as pedagogical problem

In the article it is considered concept «psychological readiness» and «motivational readiness for service in an army». Psychological readiness is more frequent all understood research workers as a mental condition of personality, which is characterized a willingness to carry out successful actions in a certain situation. In the structure of psychological readiness enter: motivational, emotionally volitional and cognitive components which the purpose of implementation of future activity is realized at the level of.

Service in Military powers of Ukraine requires from a young man the high level of physical, military-professional and psychological readiness, development of many qualities and properties of personality. Psychological readiness of youths for service in an army is the integral display of all sides of personality, which enables effectively to carry out activity and execute the functions. That it is an aggregate of looks, reasons, persuasions, volitional and intellectual qualities, knowledge, abilities, skills and setting, on implementation of activity. In youth age there is the intensive becoming of motivational readiness for service in an army.

Motivational readiness of youth for defence of Fatherland is characterized the aggregate of subjective indexes, which necessities, reasons, interests, settings, valued orientations, orientation of personality, belong to, ideals and others like that. The level of its development is estimated the degree of formed of motivation to service in an army: aspiration to serve in military subdivisions, interests to the army, to the weapon, to military activity, ideals of servicemen as standard for an inheritance, patriotic consciousness and senses, satisfied of necessity of military defence of country.

Key words: psychological readiness, readiness for military service, readiness motivational readiness for service in an army, military service, student young people.